

TÁR C Z A.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁBÓL.

A bizottság 1889-ik évi első ülését márczius hó 9-én tartotta.

Az ülés főbb tárgyai a következők voltak :

1. A honvédelmi miniszter úr Ő Nagyméltósága a bizottság törekvéseit támogatandó a «*Hadtörténelmi Közlemények*»-et a csapatkönyvtárak számára 100 példányban az 1889-ik évre is megrendelte.

Ugyancsak e folyóiratot a m. kir. vallás- és közoktatási miniszter úr Ő Nagyméltósága a középiskolák tanári testületének és könyvtárainak, a közös hadügyminiszter úr Ő Nagyméltósága pedig a közös hadseregbeli tisztikarnak és könyvtáraknak, — melegen ajánlották. Ez ajánlatok hatása mindazonáltal eddig még nem mutatkozott.

2. Miután Zrínyi Miklós hadtudományi munkáinak kiadására a költség-szükséglet megvan, a bizottság *Zrínyi munkáinak kiadását elhatározta* s a szöveg felülvizsgálásával, a commentárok elkészítésével és az egész műnek sajtó alá rendezésével *Rónai Horváth Jenő* honvéd századosot bízta meg.

3. A Ludovika Akadémia könyvtárának kiegészítésére nézve az akadémia elnökségéhez az iránt, hogy az akadémia történeti tárgyú, vagy az intézetet egyébként érdeklő *eddig megjelent összes kiadványai* a nevezett intézet igazgatóságának megküldessenek, a fölterjesztés megtétezt.

4. Az előadó bejelenti, hogy a múlt ülésben meghatározott *had-történeti pályakérdés* kitűzetett.

6. A *Hadtörténelmi Muzeum* létesítése tárgyában a bizottság meghatalmazásához képest az elnök a vallás- és közoktatásügyi miniszter Ő Nagyméltóságához az akadémia útján fölterjesztést tett. Bár hivatalos értesítés a bizottsághoz még nem érkezett, félhivatalos úton tudomására

jutott az előadónak, hogy a memorandum a Nemzeti Muzem régészeti osztályának véleményezés végett kiadatott. Az eszme itt meleg pártolásra talált, s a kivitel módozatai iránt positiv javaslat is tétetett. Az ügy ezután az állandó muzeumi bizottsághoz fog áttétetni, s oda az akadémia hadtudományi bizottsága is, képviseltetés végett meg fog hívatni.

Pályakérdés határidejének lejárása. Figyelmeztetjük az érdeklődőket, hogy a múlt év december havában kihirdetett pályakérdésünk benyújtási határideje 1889 május hó 1-én jár le. A pályadíj egy a magyar hadtörténelemből vett nevezetesebb esemény öndálló leírására tűzetett ki; jutalma 20 drb; arany a munka azonkívül a rendes díjazásban részesül.

Egyéb részletek folyóiratunk múlt évi IV. füzetében (647-ik lap) foglaltatnak.

A honvédség és a hadtörténelem. Nagy örömünkre szolgál, hogy a magyar honvédség tisztikara a lefolyt évben a «Hadtörténelmi Közlemények» meleg pártolása által a magyar hadtörténelem iránti élénk érdeklődésének adott kifejezést.

Ez érdeklődést legjobban tanúsítja, hogy folyóiratunk a történet kedvelő polgári közönség mellett, és a honvédelmi miniszter úr Ó Nagyméltóságának nagylelkű támogatásán kívül, ki maga 100 példányt rendelt meg, csupán a honvéd tisztikarban közel 300 előfizetőre talált.

Az előfizetések következőleg oszlanak meg:

A honvédelmi miniszter úr Ó Nagyméltósága 100, a Ludovika akadémia tanári kara stb. 64, II. honvéd-kerület 42, honvéd-huszár ezredek 41, VI. hon. ker. 40, I. hon. ker. 34, III. hon. ker. 32, V. hon. ker. 28, IV. hon. ker. 15, VII. hon. ker. 3, összesen 399.

A gyalog féldandárok közül legtöbb előfizető találkozott a 4-ik, 6-ik (20—20) és a 18-ik féldandárnál (15), a huszár-ezredek közül a 9-ik huszár-ezrednél (13); egyetlen előfizető sem találkozott az 1., 2., 7., 13., 16., 17. és 21-ik féldandárnál, a 2. és 5. huszár-ezrednél.

Rendi fokozat szerint a pártolók: tábornok 11 (16 közül), törzstiszt 33 (126 közül), százados 59 (259 közül); a többi 196 az alantos tisztekre és hadapródokra esik.

De bár e pártolás igen jelentékeny, az aláírók szaporodása mégis kívánatos, minélfogva ezen a magyar hadtörténelem fejlesztésére oly nagy fontosságú vállalat állandó fenttarthatása érdekében kérjük a honvéd tisztikart, miszerint követve a honvédelmi miniszter úr Ó Nagyméltósága nemes és buzdító példáját, az aláírók közé a folyó 1889-ik évben is minél számosabban sorakozzék.

HADTÖRTÉNELMI APRÓSÁGOK.

Ősmagyar fegyverek és hadi szokások maradványai a kuruczvilágban. Nagy élvezettel olvasám e becses folyóirat múlt évi utolsó füzetében *Thúry József* széleskörű ismeretekkel írott összehasonlító tanulmányát «*A régi magyar és török hadviselésről*». A tudós szerző alapfölgóságában s fejtegetéseinek túlnyomó részében teljesen osztozom; s hogy részemről is további megerősítésekkel s némi adalékokkal járuljak nagyérdekű művéhez: főlemlitek itt egynemely, kétségtelenül keleti, ősi, közös török-magyar eredetű oly hadviselési és fegyverzeti tényeket és szokásokat, melyek hazánkban még a sokkal későbbi korszakokban is, — le egészen II. Rákóczi Ferencz fejedelem nemzeti hadseregéig, fentartották magokat.

Az 586. lapon tárgyalt *balta* fegyverhez ez legyen megemlítve: Száma nélküli egykorú adat és egykorú kép tanúsága szerint a «*balta*» (így nevezve) annyira szokott fegyvere vala a XVI—XVII. századi és a Rákóczi-féle hajdúságnak (= magyar gyalogság), hogy minden közhajdúnak s altisztnek a puska (puluhák, tersényi, muskéta, flinta) és a kis görbe kard mellett, derékszorító övén, elől, rézkarikán egy-egy kurta-nyelű *balta*, vagy csakány csüngött. (Ezeket nemcsak harcra, hanem rözse-vágásra, sátorkarók hegyzésére stb. is használták.) Ostromoknál, kapuk bevágására voltak fejszéik, szekerzéik is; ilyenel vágta be például 1708 januárban a beczkői ostromnál Csajághy János kurucz brigadéros — maga rohanván elől — a várkaput.

Bezerédy Imre lovas-dandárnok, mikor az óriás termetű b. Orssich Kristóf károlyvárosi horvát végőr-ezredessel párviadalra kelvén, kardja ketté törött: egyik versió szerint a nyeregkápájára akasztott baltáját vette elő, s ezzel verte le ellenét. (1707.) Sőt, hogy a baltát még igen előkelő magyar hadvezérek: vezénylő tábornokok is használták, — vezénylésre és rohamoknál, — annak legszembetűnőbb bizonyítéka a kuruczvilágban országszerte ismert «*Bottyán baltája*». (Így; továbbá: «*una baltha argentea, deaurata, vulgo Bottyán fejszéje rocitata*».) Ugyanis Rákóczi híres vezére, a savoyai Jenő hg. által is magasztalva említett Bottyán János, tudvalevőleg egy drága mívű, vert ezüstből készült s gazdagon megaranyozott *baltával* vezénylő csatáit. És ezt sokszor, haragjában, a megfutamodott tiszteknek s katonáknak is hátukba verte, így fordítván őket vissza az ellenségre. Mikor Bercsényi generalissimus, Bottyánt Dunántúlról 1708 elején a Vág-vidéki vezérlet átvételére Nyitrára kül-

dötte, hogy az ott a tisztek közt lábra kapott laza fegyelmet, mint ismeretes kemény vezér, kellőképen jobbra változtassa : bizakodva s mintegy kívánva írja Rákóczinak, hogy Bottyán bárcsak «*megbaltázna egy párt az magahitt brigadérosokban*».

Mikor a nagyhírű tábornok halála után örökösait a hátragyott dús örökség fölött, mint választott osztóztató bírójok, Bottyánnak fogadott fia, gr. Károlyi Sándor (a szathmári pacificator) 1713-ban megosztóztatá, s ezek valami tiszteleti ajándék elfogadására kérték őt : Károlyi, halhatatlan emlékü tábornoktársának eme történelmi nevezetességű *ezüst-baltáját*, annyi harcznak győzelmes intéző eszközét, választá ki magának. E becses ereklye a gr. Károlyi-család valamelyik ágánál talán még megvan.

A mit szerző az 587. lapon a *buzogány*-ról ír, az tökéletesen áll ; tudniillik, hogy ez a régi magyaroknál, ép úgy, mint a török-tatár népeknél, nem harczoló, hanem inkább *vezénylő fegyver* vala, s hordhatása bizonyos tiszti rangfokozathoz volt kötve, mint egyúttal *méltósági jelvény*-nek. Így a kurucz hadseregben buzogányt csak *önálló csapatparancsnokoknak*, tábornokoknak, ezredes-kapitányoknak, ezek helytartóinak és a legkisebb taktikai egységek : a századok parancsnokainak volt szabad viselniök. Ezek kezeiben azonban a buzogány (a kuruczok legtöbbször «*budzogány*»-nak¹⁾, sőt egész törökösen «*bodzogán*»-nak is hívták) nemcsak csapatvezetői és vezénylő jelvény volt : hanem azon mellékes czélra is szolgált, hogy azzal, mint Bottyán a maga aranyos baltájával, a szaladókát a harcza visszaadögönyözzék. Világos példa erre Rákóczi tábornokának, gr. Eszterházy Antalnak egyik hadi utasításában foglalt azon parancsa kapitányaihoz, hogy rohamok alkalmával személyeik szerint ne menjenek legelől, hanem inkább a jó rendtartásra vigyázzván, a visszafutatlóknak kíméletlenül verjék hátukhoz «*az rézbodzogánt*».

A *dolmány* szót (587. l.) a kuruczok igen gyakran «*dolomán*»-nak (törökül : dolamán) ejtették. Ez a XVII. században rendszeren félczombig ért. Az övig érő kurta dolmányt Rákóczi lovassága kezdette el viselni a kuruczvilágban, s ötölük kapott az lábra III. Károly és Mária-Terézia ezredeiben. (E kurta dolmányokat sokáig «*kurucz dolmány*»-nak nevezték ; innét említi az egykorú népdal is : «*Másfél araszt a dolmányod, — nyalka kurucz!*» II. Rákóczi Ferencz 1710-ben személyesen készülvén táborba : a saját dolmányait is ily kurta katona-dolmányokká vágatta.)

A *zászlókat* a régi magyarok, azt hiszszük, eredetileg a mai sinonym névvel *lobogók*-nak nevezték.

¹⁾ A vajdahunyadi, buzogányalakú egyik tornyot *buzlogány*-bástyának nevezték, s nevezik ma is.

A *sátorozást* (590. l.) őseink — mint nomád származású nép — annyira szerették, hogy főuraink még a XVII. század vége felé is szél-téren sátorokkal utaztak béke időkben is, és ilyenekkel mentek vadászatokra. A hol tanyát vertek: felütötték «*vászonházaikat*». Sőt II. Rákóczi Ferenc, mint az ősi nemzeti szokások kedvelője, föllevenítője, — mikor 1705-ben a *Rákos mezejére* hirdetett országgyűlést: a rendek tanácsülései számára sok ezer tallér költséggel óriási «*ország sátorát*» (tentorium regni) csináltatott; a mint is kurucz őseink a szécsényi országgyűlést (1705.) és az ónodit (1707.) csakugyan ezen hatalmas «*vászonpalotában*» tartották meg. Táboraiknak pedig külön «*sátor-szekereik*» valának, mint a török-tatároknak.

Még mikor Törökországban bujdosának is, Rákóczi és hívei: igen szerették a nyári és őszi hónapokat *sátorozva* tölteni, a legcsöndesebb békeidőkben is. Így 1719. augusztus 10-ike táján Jenikőből átköltözködtek a Bosporuson Kis-Ázsiába, Beikószba, s ott a tengerparton sátorokat ültetvén, ezekben tanyáztak egész október 10-ig. Épen így tőnek későbbben gyakorta Rodostóban is, hogy a városból nyaranta hosszabb időkre kiszállának sátorokba a mezőkre, több mérföldnyi távolba, és úgy vadászgattak sátoztáboraikból. E sátorozást ők «*szellőzés*»-nek nevezgették; és kivált pestis-ragadóványok idején az is volt valóban.

A mi a *lovak festését* (593. l.) illeti, ez is szél-téren divatozott még a kuruczvilágban. Ők leginkább *kékre* szerették paripáikat festetni, hihetően a szürke színűeket; és pedig úgy látszik, nemcsak sörényét és farkát festették kékre a lovaknak, hanem almás-kékre, *habos-kékre* azok farát, testét is. Kedvelték a babos, pettyegetett festést is, s az ily lovat (a természetől ilyen színűt is!) *szepé*-nek nevezték, a mi szintén török eredetű szó lehet, ámbár a magyar *szeplő*-vel is rokon.

Megjegyezzük még, hogy a kuruczoknál forgót és tigris-, párduczvagy farkas-kaczagányt, avagy akármiféle «*háti bőrt*» csakis tiszteknek és oly vitézeknek engedtetett meg viselniök, a kikről be volt bizonyítva, hogy csatában ellenséget öltek, sebesítettek, hadi foglyot ejtettek, vagy magok sebet kaptak. Nem tudjuk, ez a szokás nem szintén keleti eredetű-e? Forgóikban a fejedelmek s fővezérek *fekete kócsagtollat*,¹⁾ egyéb

¹⁾ A régi török szultánok turbán-forgójának tollbokrétája is a *fekete kócsag* volt; a szultánon kívül csupán a *nagyvezír*, — mint a padisah helytartója, — viselhetettilyent. — Rákóczi az ónodi országgyűlési táborba «nagy fényvel egy szép, pompás török pejparipán, királyszínű bársonyköntösben, tigrisbőrben és *fekete kócsagtollasan*» vonult be. Mikor pedig öt tíz év múlva (1717) a török császár mint Erdély fejedelmét fogadta: az egykorú kép szerint mind a szultán, mind a fejedelem fővegét *fekete kócsag*

vezérek fehér kócsagot, sastollat, kerecsen- és sólyomszárnyat viseltek. Az ezredes-kapitányok kalpagforgóját *három szál darútoll* illette meg. A darútollak kékre voltak festve, faolajjal, — mint br. Apor Péter «Metamorphosis»-aiban leírja.

Végre mint igen ősi, még pogány szokásra emlékeztető tényt jegyezzük meg, hogy 1706-ban a vitéz székelyeket «*nagy átok alatt*» Istenre, *napra, holdra csillagokra*, eskettették meg, hogy hűségökben ingadozni nem fognak.

Ime az ázsiai, török-tatár közös szokások és vonatkozások mily hosszú időnkig tartották fenn magokat, kétségtelenül közép ázsiai turk, s nem finn-ugor eredetű fajunk közt!

Thaly.

Egy XVII. századbeli magyar huszár-ezredes szerződtetése. II. Ferdinánd alatt a vallási háborúk idején Bethlen Gábor fejedelem szövetségre lépett Frigyes cseh királlyal s a cseh-morva református rendekkel. Ez időtől kezdve, noha Bethlen folytonos békealkudozásokban állott Ferdinánddal, szövetségeseit a cseheket is segítette, ha nyíltan nem tehetette, legalább titokban. Így 1620 elején 800 főből álló lovas dandárt küldött *Kornis Zsigmond* és *Bornemissza János* vezérlete alatt a morva határszélre.

E közben a csehek magok is toboroztak Magyarországon s hadsergőket igyekeztek a magyar harcztéren edzett és gyakorlott katonákkal szaporítani. Mint említők *Bethlen* e tekintetben nem gördített elibök akadályokat, mit az is mutat, hogy egyik legkitünőbb kapitányát *Horváth Istvánt* engedi, hogy a csehek zsoldjába lépjen. Vagy csak forma volt az egész, hogy ne mondhassák, miszerint míg alkudozásokat folytat Ferdinánddal, addig a cseheknek segély-csapatokat küld. Elég az, hogy nevezett kapitány, mint ezredes 1620 május 15-én *Egerburgban*, *Keresztély* anhalti herczeg s *Fridrik* cseh ellenkirály főhadvezére által kiállított okmány szerint, 500 koppjásan fegyverzett huszárjával a cseh-morva református rendek szolgálatába lép.

Érdekes, hogy a zsold-föltételeken kívül oly zászlókat tartoznak hordozni, melyeken a cseh-morva czímer áll s hogy *Horváth István* ezredesnek fizetésén felül, a mi nemzeti szokásunknak megfelelően egy vezéri buzogány is adatik.

Az egész szerződtetés különben itt következik:

Reversalis pontozatok, hogy miképp tartassék jövőre nézve *Horvát István* ezredes urammal és az ő 500 huszárjával.

tollbokréta diszité. Ily tollbokrétát idehaza a magyarok közül Rákóczián kívül csupán az egy gr. Bercsényi hordhatott, mint fejedelmi helytartó s fővezér.

1. Accordiroztatik minden *kopjás* részére havonta négy tallér, 70 krajczárba számítva.

2. Item további két tallér mellékpénz ugyanazon valorban (értékben), a melyet ezredének jobb rendben való tartása czéljából nevezett ezredes kötelezve legyen fennemlített huszárjainak közösen és hűségesen minden időben átadni.

3. Ezen zsold a morvaországi (a hely neve hiányzik), tartandó szemlétől (mustrától), a mely legkésőbb Szt.-János napra esik az új kalendáriom szerint, lesz fizetendő, úgy hogy nekik a fél hónap már előre Magyarországból átadatott.

4. Az előre megfizetett hónapok mindenkor teljesen kiérdemlendők, valamint hogy ők is részesülnek mint megelőzőik a morvaországi uraktól becsületes megfizetésben; ezért kötelezendők, hogy az itteni nagyságos generálisnak mindenben segítségére legyenek.

5. «Copi»-pénz (kopja-pénz) fejében semel pro semper 100 tallér fizettség ki.

6. A zászlócskák végett minden század további 6 tallér zsoldot kapjon, valamint hogy 5 zászlócskák a szemlétéren sorakoztatandók, közöttük a hatodik mint fő-zászló, valamivel tekintélyesebb a többinél, a *cseh- és morva-czímmel*, vagy a hogy egyébként jónak fog találtatni.

7. A katonák zsoldján kívül, a mi fenn volt említve, tartozik az obester valamennyi alantasabb és feljebb való parancsnokot, bármi névvel is neveztesse, item a trombitást, sípost, dobost, valamint önmagát is beleszámítva a fennemlített értékű havi 650 tallérból kifizetni, és kielégíteni, mely összeg neki ki van kötve és megígérve *egy buzogány nyál* egyetemben egyszer s mindenkorra.

8. Nevezett obesternek innen egy commissarius adassék kíséretül, a ki a copi-pénz mellett, a miknek kiosztása az obestert illeti, a félhavi zsoldot magával vigye; a másik félhavi zsold később lesz a szemlétéren kifizetendő, mihielyt a compániák a kerületi kapitány úrnál Morvaországban jelentkeznek, hogy ő egy követ által a szemlétért kijelölje; ugyanazon követ várja érkezésüket a morva határszélen *Straunitz*-ban és kísérik őket tovább is a szemlétérig.

9. Végre és mindenek előtt tartozzék az óbester arra törekedni, hogy toborzott compániáit jó kapitányokkal és parancsnokokkal lássa el, valamint olyan katonákkal, a kik tudják, mi a becsület, és a kik paripával és fegyverzettel, a mint ez a tiszteletreméltó és czifra huszárokhoz illik, fognak beállítani a megnevezett szemlétéren. — Signatum *Eyerburg*, május 15-én anno 1620. *Keresztély*, anhalti herczeg.

Eredetije az *Országos Leveltár* Limbusában.

Dr. Szendrei János.

Egy XVII. századbeli hadi kém viselt dolgai. A hírszerző szolgálat a hadműveletek vezetésére mindenkor nagy befolyással volt, s a hadviselő felek nagy igyekezetet fordítottak arra, hogy az ellenség viszonyairól minél kimerítőbb értesülést szerezzenek. A hírszerzés egyik legszokottabb módja volt, és lesz jövőben is, a kémkedés; de csodálatos dolog, hogy bármily fontos legyen is a szolgálat, melyet a kém tesz, bármily ügyességet, képzettséget, lélekjelenlétet, sőt önfeláldozást igényel is a kém feladata, maga a kémszolgálatot teljesítő egyén közfelfogás szerint becstelennek tartatik, személye megvettetik, élete szabad martalék, oltalomban alig részesíttetik.

Ma a felsőbb vezetés mindeme hátrányokért a kémekeket legalább dús jutalmazással kárpótolja, de régente a kém még ebben sem igen részesült, mint az a következőkből is ki fog tűnni.

A XVI. század hadi iratai közt gyakran találtam egy bizonyos «Zypser» (néha Czypser) nevét, a nélkül, hogy személye iránt tisztába jöhöttem volna, csupán annyit tudva meg felőle, hogy valami igen vakmerő legénynek kellett lennie. Nemrég azonban egy kérvényre akadtam, melyből kitűnik, hogy e rejtélyes egyén, kinek valódi neve különben *Gennersberger János*, s kire a «Zypser» melléknév csak szépesi származása alapján ragadt rá, Ferdinándnak Szapolyai János ellen viselt háborúiban császári vezérek mellett kémszolgálatokat tett, melyeket az említett — 1550-ről származó — kérvényben felsorolva. a császártól az Alsó-Ausztriában fekvő Sachseingang nevű birtok adományozását kérelmezi.

Ez iratból kitűnik, hogy Gennersberger szolgálatai 1527-28-ban kezdődnek, a mikor is *Katzianer János*, császári vezér, részére tett hírszerző és kémlelő szolgálatokat; e mellett részt vett Trencsén, Bajmócz, Szepesháza és Kassa bevételénél.

Ezután Vehls¹⁾ Lénárt alatt Sáros és Tokaj mellett volt; de itt Szapolyai emberei által elfogatott, Nagyváradra vitetett s egy híd alatt féltettel beásatván, 9 napig fogva tartatott, mígnem őt egy Eisner nevű pozsonyi kereskedő ismerőse 50 magyar forintért megváltotta.

Nemsokára ezután — Vehls Lénárt megbízásából — üzenetet vitt János királyhoz Erdélybe; de visszatértekor Tokaj közelében parasztok által ismét elfogatott, kifosztatott s kegyetlenül elveretett.

1532-ben kémkedés végett Budára küldetett, azonban Visegrádnál újra elfogatott s Budára vitetvén, fakesztre kötve közgúny tárgyává tétetett. Innét egy Woyawadica nevű úr (a János király udvaránál befolyásos Laszky Jeromos révén) szabadította ki. Alig kiszabadítva, Zypser Eszter-

¹⁾ Ő maga így írta; a *Fels* és *Vels* változatok tehát nem helyesek.

gomba sietett s elég jókor érkezett oda, hogy a Ferdinánd-párti helyőrséget, egy az ellenfél által vízen tervezett rajtaütéstől megóvja.

Ugyancsak 1532-ben Zypsert már Kőszegnél találjuk, hol egyik legderekabb dolgát végzi. A törökök által ostromolt várba Ferdinánd egy buzdító iratot szándékozott küldeni, hogy *Jurisics Miklóst* és csapatait további vitéz kitartásra ösztönözze. Zypser töröknek öltözött át, s egy újabb roham alkalmával a törökök közé vegyűlve szerencsésen bejutott a várba, s a királyi kéziratot *Jurisics*nek átadta. E királyi kézirat kihirdetése, a bátor védőket valóban nagy lelkesedésre indította s így Zypser igen hasznos munkát végzett. A törökök eltávozása után Zypser — saját kívánatára — éjjel kötélén a vár árkába bocsáttatott le; már szerencsésen megszabadult, midőn a szabad mezőn egy török portyázó csapatot vett észre; ekkor egy a harcban megölt teve hullája alá rejtőzött, hol a folyton ott száguldó törökök miatt az éj beálltáig kitartani kényszerült.

Ezután *Falkensteinra* menekült *Dern*¹⁾ úrhoz; ez néhány horvátot adott melléje, kik őt Bécsújhelyre voltak kísérendők, de azután elhagyták. Zypser ekkor magában bolyongott, pénz és élelem nélkül, folyton bujdosva a kalandozó törökök elől, míg végre rongyosan, teljesen elgyöngülve és kimerülve *Laxenburgba* jutott. Ő maga azt mondja, hogy ez utazás egész életére koldussá tette.

Egy más alkalommal Zypsernek *Frangepán*hoz (valószínűleg *Ferencz* egri püspökhöz) kellett mennie *Egerbe*; de *Hatvannál* *Bebek* *Ferencz* emberei elfogták, a küzdelemben karját levágták s kocsijától, lovaitól megfosztották.

Ezután *Pozsonyban* telepedett meg, hol azon szerencsétlensége támadt, hogy *Katziáner* által kiállított 295 forintról szóló kötelezvényét részeg spanyol katonák szétépték. A foszlányokat beküldte ugyan a császárnak, de a pénzt még 1555-ben sem kapta meg.

Majd ismét *Budára* ment, hogy *Martinuzzi Györgynek* egy üzenetet vigyen meg, s innét is, valamint egy tiszamelléki kémjáratból csak nagy ügyvel-bajjal menekült meg; ez utóbbi alkalommal egy magyar paraszt egy üres hordóba bujtatta s a *Szapolyai* emberei által megszállt vidékről úgy szállította el.

Mindezen szolgálataiért *Nedeliczben* egy községi irthoki állást nyert, de a földesúr haragosa lévén, cselédjei által éjnek idején megtámadtatta, mely alkalommal úgy ő, mint felesége súlyos sebeket kaptak.

E közben régi sebei is kiújultak, minek folytán hivatalát is le

¹⁾ Valószínűleg *Forchenstein* és *Ternye* a helyesebb.

kellett tenni s ekkor — végenségre jutva — kéri a császártól 23 évi hű szolgálatai fejében Sachsengang adományozását. De ezt sem nyerte el s életét valószínűleg, mint földönfutó végezte. .
Gömöry.

Mária Terézia megbízó levele Nádasdy Ferenczhez, midőn neki 1757-ben a morva-sziléziai hadsereg parancsnokságát átadja. A sziléziai háborúk hadjáratái közt az 1757-iki, melynek főbb eseményei a prágai, kollini, boroszlói és leutheni nagy csaták, azok közé tartozik, melyekről legtöbbet beszélnek, de a melynek eseményei eddig még legkevésbé vannak tisztázva. Minden okirat tehát, mely e hadjáratra vonatkozik, nagy fontossággal bír. A következőkben adjuk Mária Terézia királynő egy megbízó levelét, melyvel gróf Nádasdy Ferencznek a morva-sziléziai hadsereg illetőleg önálló hadtest parancsnokságát átadja.

A levél német szövegű s hű fordításban¹⁾ következőleg hangzik :

Kedves gróf Nádasdy ! Miután üdvösnek találtuk, hogy cseh királyságunkban ez év folyamán két hadsereg, Morvaországban és Felső-Sziléziában pedig egy hadtest föllálltassék, mindezek fölött a legfőbb vezérletet a főserceghez ezennel elinduló kedvelt hívünknek *Károly*, Lothringeni és baári herczegnek, a második hadsereg fölötti parancsnokságot — a fővezérnek való alárendeltség föntartása mellett — *Daun* Lipót gróf tábornagyunknak adtuk át, míg a Morvaországban vagy Sziléziában föllátható hadtest vezérletét, a személyedbe és hadi tapasztalataidba helyezett különös bizalmunknál fogva, reád bízni határoztuk, szintén föntartván, hogy mindenekben kedvelt hívünk, a herczeg rendeleteitől fogsz függeni.

Miről téged kegyelmesen értesítvén, meghagyjuk, hogy a fönt megjelölt hadtesthez, melyre nézve a csatlakozandó csapatok létszám-kimutatásait s az ott alkalmazandó tábornokok és törzstisztek névsorát udvari hadi tanácsunk útján megkapod, haladék nélkül elindulj, annak parancsnokságát átvedd, s hadműveleteidben magadat teljesen amaz utasításokhoz alkalmazd, melyeket többször említett kedvelt hívünk, Lothringeni Károly herczeg neked adni fog. Elvárjuk egyébiránt, miszerint mindeneiket, miket legfelsőbb szolgálatunk előmozdítására alkalmasnak és szükségesnek ítélsz, amaz előttünk ismert buzgósággal, okossággal, s komoly megfontolással fogsz végrehajtani, mely téged mindenkor kitüntettet. Elvárjuk továbbá azt is, hogy csehországi második hadseregünk már említett parancsnokával, *Daun* Lipót gróf tábornagygyal, kit ez iránt hasonló módon utasítunk, állandóan a legszorgosabb egyetértésben fogsz

¹⁾ Eredeti fogalmazványa — a kiadási záradékkat ellátva — a bécsi cs. és kir. hadi irattárban (Kriegs-Registratur), 1757. IV 13. 297/8. sz. alatt.

működni. Végre meghagyjuk, hogy minderről, mi az alattad álló hadtestnél történik, jelentéseidet — a császár Ó Felségéhez címzett borítékban — Nekünk közvetlen beküldd. Kelt Bécsben, 1757 ápril hó 13-án. — Fogalmazta Plöckherr s. k., jóváhagyja Neipperg s. k., kiadandó Mária Theresia s. k.

Nádasdy ez önálló hadtest, illetőleg hadsereg parancsmokságát tényleg átvette, s vele a prágai csata után Daun seregéhez csatlakozott; ez egyesülés után vívatott a dicsőséges *kollini* csata, mely a hadjárat fénypontját képezi, s melyben a főszerep — Daun után — Nádasdynak jutott.

Lélekjelenlét. Az 1789. évi török háborúban a prádeali sánctot az Orosz altábornagy nevét viselő 31-ik gyalogezred magyar legénységből álló három százada tartotta megszállva. Julius 15-ike hajnalán a sáncz egész váratlanul egy 9000 főnyi számerejű török hadosztály által támadtatott meg. A harc heves volt, de valószínűleg rövid idő múlva a magyar századok vereségével végződik, — a törökök a sánczba egy helyen már be is hatoltak, — ha gyors segítség nem érkezik.

E segítséget *Vajna*, a székelyhuszárok egyik századosa hozta, ki egy járőrrel ott czirkálván, az ellenség közeledését észrevette s lélekjelenlétét el nem veszve, előbb cordonon álló legénységének gyors gyülekezését rendelte el, maga pedig sebes vágatva az egy mérföldre hátrább fekvő Eszterházy-zászlóaljhoz ment, segílyt hozandó. Vajna ott csak a készülségben álló századot találta, melyet saját felelősségére magához vevén, az ellenség hátába vezette. Ez idő alatt saját legénységéből öt szakasz gyülekezett össze, melyekkel Vajna azonnal rohamra indult.

Majdnem ugyanazon pillanatban, midőn a derék huszárok a trombita hangjai mellett a törökre rontottak, következett be a törökök hátába már megérkezett Eszterházy-század támadása is.

A török csapatok, a sáncz egyik sarkára már a lófarkat is kitüzvén, biztos győzelemben reménykedtek, midőn az oldalukba és hátukba intézett heves támadások a helyzetet egy pillanat alatt megváltoztatták. A bekövetkezett óriási zavar rövid idő alatt az egész török hadon erőt vett s a csapatok a támadással fölhagyva, hátrálni kezdtek, majd midőn a sánczbeliek is támadásba mentek át, rendetlen futással menekültek.

Vajna lélekjelenléte nemcsak a sáncz védőrségét mentette meg, de szép diadalt eredményezett; több száz fogoly és nyolcz török zászló küldetett a harc színhelyéről a főhadiszállásra.

Becsület-helyreállítás a hadseregben a múlt század első felében. A nagyhirű Eszterházy-szabályzatban a becsület helyreállítására vonatkozó eljárás, mely az ezredek nagy részében azonos volt, igen érdekesen van leírva, s a figyelmet bizonyára megérdemli.

A század — úgy mondja a szabályzat — az ezredes szállása elé vonúl; oda viendő a zászló is, mely körül a század kört képez, egy négy lépés széles nyilást hagyván fönn. A becsületvesztett katonát most a foglár az őrséggel együtt idevezeti s a körön kívül megállítván, kalapját szájába adja; erre a becsületvesztett, szájában a kalappal, négykézláb hátrafelé csúszik mindaddig, míg a nyiláson át a körbe ért, a mikor is irányt a kör közepén álló zászlótartóhoz vesz. A zászlóhoz közeledve megállapodik, majd három lépésre csúsztatva, kalapját a szájából kiveszi, s a körülálló legénységet az «Isten nevében» kéri, hogy becsületét adják vissza s őt ismét bajtársúl fogadják. Ezt háromszor — harmadszor a zászló felé fordúlva — ismétli.

Ekkor az őrnagy a századdal tudatja a becsületvesztés okát, valamint azt is, hogy az ezredes úr különös okoknál fogva kegyelmet gyakorol s a bűnös becsületét helyreállítja; ezután kérdést intéz a századhoz, hogy őt becsületesnek ismerni s bajtársúl fogadni akarják-e? A század erre «igen»-nel felel, a bűnös pedig kalapját hátrafelé a körből kidobja. Csak ekkor következik a becsület helyreállítása zászlóval.

A kivont karddal álló őrnagy tisztelgést vezényel, a zászlótartó pedig a zászlót a térdelő bűnös feje fölött megcsóválja, majd függőleges helyzetbe hozza, s rúdjaival a fejét háromszor megüti; először mondván: «Én téged becsületessé nyilvánítlak Ő Felsége nevében!», — másodsor «ezredesünk nevében», végre harmadszor «az egész ezred nevében; becsületes neved, melyet elvesztettél, ezennel visszaadatik, hogy ismét szabad légy és az ezrednél, mint eddig, tovább szolgálhass».

A fegyverek ezután lábhoz vétetnek, a fölszabadított jobbulást ígérve, becsülete helyreállítását megköszöni, az őrmestertől új kalapot kap s fegyverét az őrnagy kezeiből átvéve, beosztásába lép.

Még fölemlítendő, hogy a zászlótartó utasításaiban benn áll, hogy a bűnös fejére ilyenkor a zászlórúddal *jó nagyot üssön*, hogy a szertartás emlékezetében maradjon.

A czopf rége. A híres czopf, a XVIII. század hadseregeinek ékesége, a nagy francia háborúk elején még teljes épségben volt s csak 1805-ben töröltetett el.

Az eltörlést elrendelő legfelsőbb elhatározás 1805 július hó 9-én kelt s következőleg hangzott:

«Hogy a hadsereg minden módon könnyítessék s minden fölösleges fényűzés mellőztessék, indítatva érezzük magunkat elrendelni, hogy a hajak kenése és porozása az összes legénységnél megszűnjék, *a czopfok lerágassanak* s a haj jövőben fél hüvelyk hosszúságban hordassék.»